

İNŞAAT İŞKOLUNDA İSTİHDAMIN YAPISI VE EMEK REJİMİNİN ÖZELLİKLERİ

Hakan KOÇAK

Yard. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi İİBF
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Türkiye'de Sermaye Birikim Modelinin Asli Ögesi Olarak İnşaat Sermayesi ve İnşaata Dayalı Büyüme

İnşaat sanayii geç kapitalistleşmiş Türkiye'de sermaye birikiminin temel alanlarından birini oluşturmaktadır. Bunun önemli nedenlerinden biri, ekonomik faaliyetlerin ve emeğin yeniden üretiminin fiziksel altyapısını üreten bu sanayiinin tüm sektörlerle paralel olarak gelişmesidir (1). Türkiye kapitalizminin macerasında da inşaat sektörü dönem dönem öne çıkan önemli bir sermaye birikim mecrası olarak dikkat çeker. Bazen girişilen büyük kamu yatırımları bazen de göçlerin sonucu olarak kentlerde artan konut talebi inşaat faaliyetlerini canlı tutmuştur. 1980 sonrasında inşaat sektörünün iki önemli büyüme yaşadığı görülür (2). İlki 1982'yle başlayıp 1988'e kadar sürmüş, sektörün GSMH içinde payı %5.2'den %7.3'e yükselmiştir. İkinci büyüme dönemine ise yaşanan ciddi bir ekonomik krizin ardından, 2002'de girilmiş; bu dönem 2008'de küresel düzeydeki ekonomik krizle sona ermiştir. Ülke genelinde yapımına başlanan yeni bina sayısı, 2002'de 43.430'dan, 2006'da 114.204'e ve 2007 yılında 106.659'a çıkmıştır. İnşaat sektörü yatırımlarının GSMH içindeki payı ise 2004 yılında %3.8'den, 2006'da %4.8'e yükselmiştir (2). Türkiye inşaat sektöründe 2002-2007 arasında yaşanan sürekli ve dalgalı büyüme 2006'da %18.5 ile doruk noktasına ulaşmış, 2007'de hız kesmiş, 2008'de yerini küçülmeye bırakmış, 2009'da ise %16.1'e ulaşan keskin bir küçülme yaşanmıştır (3). 2010 yılında ise toparlanma süreci yaşanmış; yıllık GSYH %8.9 büyürken inşaat sektörünün büyümesi %17.1

düzeyinde gerçekleşmiştir (4). Her iki dönemde de devletin katkı ve desteği belirleyici olmuştur.

Uluslararası deneyim incelendiğinde, inşaat sektörü ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin var olduğu ve bu nedenle inşaat ve emlak yatırımlarının makroekonomik büyümeyi sağlamak için bir araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan uluslararası deneyim, inşaat sektöründeki kontrolsüz büyümenin beraberinde ekonomik, toplumsal ve çevresel sorunlar da getirebildiğini de göstermektedir (2). 2002'de AKP iktidarıyla başlayan inşaat sektörünün büyüme dönemi de benzer sonuçlar yaratmıştır. İnşaat bu dönemde, girdi ürettiği sektörlerle birlikte ekonomik büyümenin başlıca kanalı olmuştur. İnşaat, AKP'yi tanımlayan bir sektördür. Geriye bakıldığında yeni açılmış akılda yer edecek bir sanayi tesisinden söz etmek zordur ama; çoğu İstanbul gibi kent rantı yüksek bir metropolde olmak üzere, onlarca gökdelen, AVM'den, villa sitesinden, TOKİ mamulü birbirinin kopyası binlerce beton yığınından, otel inşaatından söz edilebilir (5). Ayrıca kamu eliyle duble yollar, hava meydanları, kamu binaları, kamu eliyle kentsel altyapı inşaatları, viyadükler, tüneller, alt geçit-üst geçitlerden yüzlerce örnek vardır.

2002 yılı sonrası yaşanan büyüme döneminde devlet, inşaat sektöründeki büyümeyi teşvik edecek ve destekleyecek çok sayıda yasal ve yönetsel düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur. Bu düzenlemelerin önemli bir kısmının odağında TOKİ yer almıştır. 1980'lerin aksine bu dönemde TOKİ, konut projelerine ve üreticilerine finansman desteği sağlayan bir kurum olmaktan çıkmış, inşaat sektörünün en

önemli aktörlerinden birisi haline gelmiştir (2). 2002-2008 yılları arasında TOKİ'nin faaliyet alanlarını genişleten ve kaynaklarını arttıran 14 adet yasal düzenleme yapılmıştır. Açıkladığı son verilere göre TOKİ, 81 il ve 800 ilçede, 2.719 şantiyede, 601.500 konut rakamına ulaşmıştır (6).

Hem TOKİ'nin hem de genel olarak inşaat sermayesinin şimdiki başlıca hedefi kentsel dönüşüm sürecidir. Türkiye'nin deprem ülkesi olma gerçeğinin altı çizilerek, zoraki olarak başlatılan inşaat faaliyetinin hukuksal çerçevesi "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" ile oluşturulmuştur. Bundan sonra da iç pazara dönük inşaat odaklı birikim modelinin sürdürülmesi gündemdedir.

İnşaat sektörünün son on yıla damgasını vuran bu hızlı gelişiminin ve "parlak" ekonomik, siyasi başarılarının karanlık yüzündeki isimsiz kahramanlar ise inşaat işçileridir. Türkiye inşaat sektörünün gelişmesinde ucuz işgücü bir avantaj olarak değerlendirilmiştir (7)¹. Sayıları, anılan dönemde iki katına çıkan, en fazla iş kazası geçiren, en ucuza, en kötü şartlarda çalıştırılan ve en örgütsüz durumda olan bu emek kesimi, inşa ettikleri devasa yapıların gölgesinde kalırlar.

İlerleyen bölümlerde Türkiye'de inşaat işçilerinin istihdamdaki yerini, istihdam koşullarını, kendilerini kuşatan emek rejiminin özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız. Böylece işçi sınıfının gölgede kalan bu kesiminin yaşadığı deneyimin bilinir ve görünür kılınmasına katkı sunmayı amaçlıyoruz.

Dünyada İnşaat İşkolunda İstihdamın Durumu

2001 yılında ILO tarafından yayınlanan "Görünümü, İstihdam Beklentileri ve Vasıf Durumuyla Yirmibirinci Yüzyılda İnşaat Sanayi" başlıklı rapor, yüzyıl başında inşaat işkolunun dünya çapındaki görünümüyle ilgili ayrıntılı bir tablo sunmaktadır (8). Bu bölümde, raporun ortaya koyduğu veri ve örnekleri özetleyerek inşaat işkolunun dünya çapındaki durumuna dair genel bir bakış geliştirmek isteriz.

Dünyada inşaat işkolundaki istihdamın yaklaşık üçte ikisi düşük gelirli ülkelerde toplanmıştır. Buna karşılık inşaat sektörünün sağladığı toplam hasılının da ancak üçte biri bu ülkelerde elde edilir. Gelişmiş ülkelerde sektörde makineleşmeye, prefabrik

malzeme kullanımına ve teknolojinin gelişimine paralel olarak istihdam düşmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde kullanılan sermaye yoğun inşaat faaliyetlerine karşın düşük gelirli ülkelerde inşaat sektörü tipik bir emek-yoğun işkolu özelliği gösterir. Emegın ucuzluğu ve işsizliğin yoğunluğu bu ülkelerde makineler ve teknolojiyle ikâmeyi gereksiz kılmaktadır.

Dünyada 180 milyonu aşkın inşaat işçisinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir (9). Sektöre küçük girişimler hakimdir ve %90 kadarı on kişiden az çalışanı olan firmalardan oluşmaktadır. İşçiler genellikle araçlar ve taşıyonlar aracılığıyla ya da günlük olarak çalıştırılmaktadır. İnşaat sektörü ekonomik gelişmeyle en doğrudan ilişki içinde olan sektördür. 20. yüzyılın son çeyreğinde Kore, Malezya, Brezilya, Çin gibi ülkelerde inşaat faaliyetlerinde olağanüstü artışlar kaydedilmiştir. Bu coğrafyalarda yaşanan radikal ekonomik değişimlerin sonucunda topraktan kopmak durumunda kalan büyük kitleler için inşaat işkolu önde gelen fırsat niteliğindedir. Sektör sunduğu düşük beceri ve vasıf gerektiren, emek yoğun iş olanaklarıyla ülke içindeki kırsal göçmenlere ya da gelişmekte olan ülkelere yığılan yurtdışından göçmenlere istihdam sağlamaktadır. Özellikle kente yeni gelen ilk kuşak göçmenlerin ilk iş deneyimleri arasında inşaat işkolu en ön sırada yer almaktadır.

Dünya genelinde inşaat işçileri eğitim düzeyi en düşük olan işçi kesimini oluşturur. Hindistan'ın büyük kentlerinde yapılan saha araştırmalarında inşaat işçilerinin %40 ile %69 arası oranlarda okuma yazma bilmedikleri görülmüştür. Çin'de Beijing bölgesindeki inşaatlarda çalışan altıyüzbin kadar göçmen işçinin yarısının ilkokul eğitimi aldığı, %10'unun ise okuma yazma bilmedikleri belirlenmiştir (8:12). Dünyanın farklı yerlerinde yapılan araştırmalar inşaat işçiliğinin yaygın olarak düşük sosyal statülü bir iş olarak görüldüğü sonucuna ulaşmıştır. İşkolundaki işçilerin de çok büyük bir bölümü -özellikle de genç işçiler- işlerini tatminkâr bulmamakta, çocuklarının farklı bir meslek edinmesini istemektedirler.

Alt-işverenlik (taşeronluk) sistemi inşaat sektöründe geleneksel olarak hep çok yaygın olmuştur. Ancak son yirmi-otuz yılda dünya çapında taşeronluk ilişkilerinin daha da yaygınlaştığı ve belirleyicilik kazandığı görülür. İnşaat işkolunda istihdamın

taşeronlar ve araçlar eliyle gerçekleştirilmesi birçok ülkede norm haline gelmiştir. İşkolunda çalışanların giderek daha büyük bölümünün alt-işverenler aracılığıyla istihdam edilmesi yönündeki eğilim sürmektedir. Bu durum sektördeki büyük işverenlere emekgücünü esnek kullanma konusunda avantaj sunmakta, çalışanların sorumluluğunu üstlenmemeyi sağlamakta ve işçilik maliyetlerini düşürmektedir. Kamunun sektördeki ağırlığının azalması da yine dünya çapındaki bir başka genel eğilimdir. Özelleştirmeler sonrasında kamunun inşaat talebi yaratacak mekanizmaları oldukça zayıflamıştır. Kamuda istihdam edilen inşaat işçisi oranlarında büyük düşüşler yaşanmıştır.

Türkiye'de İnşaat İşkolunda İstihdamın Genel Profili

Ülkemizde istihdam konusunda temel bilgileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) gibi kuruluşların yayınladığı farklı istatistik ve veritabanlarından sağlamaktayız. Farklı amaçlarla, modellerle ve farklı nitelikte verilerin işlenmesiyle oluşturulan bu yayınların ortaya koydukları bilgiler arasında önemli farklılıklar

görülebilmekte ve bu durum zaman zaman eleştirilere de konu olmaktadır. Ayrıca ele aldığımız inşaat işkolunun özel durumu, yıl içindeki mevsimsel dalgalanmalar ve kayıtdışılık gibi olguların verileri ciddi biçimde etkilemesine neden olmaktadır. Ancak biz burada her veri setini kendi içinde ayrı ayrı değerlendirmeye ve bazı genel eğilimleri saptamaya çalışacağız. Dolayısıyla aynı döneme ait rakamların farklı kaynaklarda farklı biçimde yer almasıyla ilgili yöntemsel bir tartışma ya da açıklamaya girişmeyeceğiz. Her şeye karşın sunulan verilerin işkolundaki istihdam ve işgücü yapısıyla ilgili aydınlatıcı bir resim oluşturabildiğini düşünüyoruz.

SGK istatistiklerinde uluslararası NACE sınıflamasında 41, 42 ve 43 numaralı kodlarla yer alan Bina İnşaatı, Bina Dışı Yapıların İnşaatı ve Özel İnşaat Faaliyetleri faaliyet grupları hep birlikte inşaat işkolunu oluştururlar². İşkolunun istihdam yapısıyla ilgili Tablo-1'de yer alan verileri izleyerek bazı sonuçlara ulaşabiliriz. 2012 itibariyle işkolunda, 185.933 işyerinde toplam 1.789.487 sigortalı çalışan istihdam edilmektedir (Bu noktada işkolunda yaygın biçimde görülen sigortasız çalışanların kapsam dışında olduğunu; diğer yandan işkolundaki tüm sigortalıları kapsadığından rakamlara mühendis, mimar vb. gibi beyaz yakalılar da dahil oldu-

Tablo-1: 5510 Sayılı Kanunun 4-1/a Maddesi Kapsamındaki İşyeri, Zorunlu Sigortalı Sayıları ve Prime Esas Ortalama Günlük Kazançların İnşaat İşkolu Alt Gruplarına Dağılımı, 2012

Faaliyet kodu	NACE Rev. 2 sınıflamasına göre faaliyet grupları	İşyeri Sayısı							
		Daimi (I)	Mevsimlik (II)	Kamu (I)	Özel (II)	Toplam (I+II)	Erkek (I)	Kadın (II)	Toplam (I+II)
41	Bina İnşaatı	7.059	110.976	546	117.489	118.035			
42	Bina Dışı Yapıların İnşaatı	4.263	9.567	2.652	11.178	13.830			
43	Özel İnşaat Faaliyetleri	42.931	11.137	1.199	52.869	54.068			
	İnşaat işkolu toplam	54.253	131.680	4.397	181.536	185.933			
		Daimi (I)	Zorunlu Sigortalı Sayısı	Kamu (I)	Özel (II)	Erkek (I)	Kadın (II)	Toplam (I+II)	
41	Bina İnşaatı	47.486	978.947	11.781	1.014.652	998.676	27.757	1.026.433	
42	Bina Dışı Yapıların İnşaatı	84.079	230.826	81.377	233.528	300.708	14.197	314.905	
43	Özel İnşaat Faaliyetleri	250.275	197.874	29.909	418.240	400.925	47.224	448.149	
	İnşaat işkolu toplam	381.840	1.407.647	123.067	1.666.420	1.700.309	89.178	1.789.487	
		Daimi (I)	Ortalama Günlük Kazanç	Kamu (I)	Özel (II)	Erkek (I)	Kadın (II)	Toplam (I+II)	
41	Bina İnşaatı	54,98	36,95	90,24	37,00	37,65	47,49	37,96	
42	Bina Dışı Yapıların İnşaatı	105,81	53,36	109,19	51,44	71,73	78,07	72,06	
43	Özel İnşaat Faaliyetleri	53,19	46,63	88,04	46,53	50,82	47,65	50,46	
	İnşaat işkolu toplam	214	137	287	135	160	173	160	

Tablo-2: Sektörlere göre istihdamın yıllar içindeki değişimi, 2004-2013

Yıllar	Toplam	Çalışan sayısı (Bin kişi)			Hizmetler
		Tarım	Sanayi	İnşaat	
2004	19 632	5 713	3 929	967	9 023
2005	20 067	5 154	4 183	1 107	9 623
2006	20 423	4 907	4 283	1 196	10 037
2007	20 738	4 867	4 314	1 231	10 326
2008	21 194	5 016	4 440	1 242	10 495
2009	21 277	5 240	4 079	1 306	10 650
2010	22 594	5 683	4 496	1 431	10 986
2011	24 110	6 143	4 704	1 676	11 586
2012	24 821	6 097	4 751	1 709	12 266
2013	26 130	6 283	5 044	1 843	12 961
Yıllar	Toplam	Yüzde (%)			Hizmetler
		Tarım	Sanayi	İnşaat	
2004	100,0	29,1	20,0	4,9	46,0
2005	100,0	25,7	20,8	5,5	48,0
2006	100,0	24,0	21,0	5,9	49,1
2007	100,0	23,5	20,8	5,9	49,8
2008	100,0	23,7	20,9	5,9	49,5
2009	100,0	24,6	19,2	6,1	50,1
2010	100,0	25,2	19,9	6,3	48,6
2011	100,0	25,5	19,5	7,0	48,1
2012	100,0	24,6	19,1	6,9	49,4
2013	100,0	24,0	19,3	7,1	49,6

ğunu unutmamak gerekir). Bina inşaatı faaliyet grubunda bulunanlar, işkolundaki toplam çalışanların %57.3'ünü oluşturan en büyük gruptur. İşkolunda erkeklerin %95'i bulan ağırlığı göze çarpar. Diğer yandan kamuda istihdam edilenlerin oranı %6.2 gibi düşük bir seviyededir.

İşkolunun en belirgin özelliklerinden birisi mevsimlik çalışanların ağırlığıdır. İşkolundakilerin %78.6'sı mevsimlik sigortalıdır. Tüm mevsimlik sigortalıların yarısından fazlasını (%57.4) inşaat işkolundakiler oluşturmaktadır.

Tablo-2'ye baktığımızda 2004-2013 yılları arasında inşaat işkolundaki toplam istihdamın sayısı iki katına çıktığını görebiliriz. Aynı yıllarda işkolunun ülke istihdamı içindeki payı ise %4.9'dan %7.1'e yükselmiştir. Tablo-3 verileri ise inşaat işçilerinin 2000 yılında ülkedeki toplam ücretlilerin %3'ünü oluştururken, 2012'de %9'unu oluşturmaya başladığını göstermektedir. Tarımdan çözülen işgücünün öncelikle hizmetlere, ardından da inşaat işkoluna aktığı görülebilir. İşkolunda işçileşme oranı

da son derece yüksektir. İşkolları ortalaması olan %62'ye karşılık, inşaat %82 dolayında kendi hesabına çalışanlar (%9,9) ve ücretsiz aile işçilerinin (%1.1) oranı, her ne kadar dönem içinde artış kaydetmiş olsalar da, başka işkollarıyla karşılaştırıldığında hayli düşüktür (kendi hesabına oranı işkolları genelinde %19.4 ve ücretsiz aile işçisi oranı işkolları geneli %13.7). Bu sonuçlardan hareketle inşaat işkolunda yoğun bir proleterleşmenin yaşanmış olduğu rahatlıkla söylenebilir. 2000-2008 döneminde dikkat çeken bir husus ücretlilerin sayısındaki artışa karşın yevmiyeli-mevsimlik işçilerin oranındaki düşüştür. Bu durum inşaat işçilerinin bir bölümünün işkolunda süreklilik kazandıkları biçiminde yorumlanabilir. Tablo-3'te yer alan rakamlar işkolundaki istihdamın kriz karşısındaki duyarlılığına da işaret eder. Ülkede derin bir krizin yaşandığı 2000-2002 aralığında işkolunda toplam istihdam %29.7 oranında düşmüştür. Düşüş çok büyük ölçüde yevmiyeli-mevsimlik işçiler arasında yaşanmıştır.

Tablo-3: İnşaat işkolunda işteki duruma göre istihdam edilenler, 2000-2012

Bin kişi	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İşteki durum													
Ücretli maaşlı	258	254	290	269	249	305	373	403	449	979	1131	1366	1400
Yevmiyeli(mevsimlik)	919	667	469	506	527	539	556	585	552				
İşveren	67	61	64	54	54	66	84	93	91	102	117	125	120
Kendi hesabına	93	110	113	123	117	177	166	135	133	149	166	167	170
Ücretsiz aile işçisi	26	18	22	13	19	21	16	15	16	18	17	17	19
Toplam	1363	1110	958	965	966	1107	1196	1231	1241	1249	1431	1675	1709
Ücretli+yevmiyeli	1177	921	759	775	776	844	929	988	1001				
Yüzde													
(Ücretli) dönem içindeki yüzdesi	18,93	22,88	30,27	27,88	25,78	27,55	31,19	32,74	36,18	78,38	79,04	81,55	81,92
(Yevmiyeli-mevsimlik) dönem içindeki yüzdesi	67,4	60,1	49,0	52,4	54,6	48,7	46,5	47,5	44,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Ücretli + yevmiyeli dönem içindeki yüzdesi	86,35	82,97	79,23	80,31	80,33	76,24	77,68	80,26	80,66	78,38	79,04	81,55	81,92
(İşveren) dönem içindeki yüzdesi	4,9	5,5	6,7	5,6	5,6	6,0	7,0	7,6	7,3	8,2	8,2	7,5	7,0
(Kendi hesabına) dönem içindeki yüzdesi	6,8	9,9	11,8	12,7	12,1	16,0	13,9	11,0	10,7	11,9	11,6	10,0	9,9
(Ücretsiz) dönem içindeki yüzdesi	1,9	1,6	2,3	1,3	2,0	1,9	1,3	1,2	1,3	1,4	1,2	1,0	1,1
Ücretli inşaatçının ücretliler içinde payı	3,1	3,0	3,2	3,0	2,7	3,1	3,5	3,6	3,9	7,7	8,2	9,2	9,0
Yevmiyeli inşaatçının yevmiyeliler içinde payı	43,1	37,7	28,5	30,4	32,2	37,2	38,7	40,2	39,1	0,0	0,0	0,0	0,0
İşveren inşaatçının işverenler içine payı	6,0	5,4	5,4	5,1	5,4	6,0	7,2	7,8	7,3	8,4	9,7	10,0	9,7
Kendi hesabına inşaatçının kendi hesabına çalışanlar içindeki payı	1,7	2,1	2,2	2,3	2,6	3,8	3,6	3,1	3,1	3,4	3,6	3,6	3,6
Ücretsiz inşaatçının ücretsiz içinde payı	0,6	0,4	0,5	0,3	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6
Toplam inşaatçılardan genel istihdam içindeki payı	6,3	5,2	4,5	4,6	4,9	5,5	5,9	5,9	5,9	5,9	6,3	6,9	6,9
Ücretli + yevmiyelinin toplam ücretli yevmiyeliye oranı	11,2	9,1	7,1	7,2	7,3	7,4	7,7	7,9	7,7	7,7	8,2	9,2	9,0

Kaynak: TÜİK HİHA'den tarafımızdan hesaplanmıştır.
Açıklama: İstatistiklerde 2009 yılından itibaren yevmiyeli-mevsimlik çalışanlar ayrıca hesaplanmamaya başlanmış, ücretlilere dahil edilmiştir.

Günümüzde İnşaat İşkolundaki Emek Rejiminin Belirleyici Özellikleri

Güvencesizlik, esneklik, kayıtdışılık

Güvencesizlik inşaat işkolunun tarihsel özelliklerindedir. Güvencesizleşme sürecinin yaygın biçimde işlediği günümüz Türkiye'sinde de en güvencesiz kesimlerin başında inşaat işkolu gelir. İşkolundaki güvencesizliğe öncelikle çalışma mevzuatı açısından bakarsak umut kırıcı bir tabloyla karşılaşırız.

4857 sayılı İş Kanunu'na göre ancak 30 ve üzerinde işçi çalıştıran işyerleri iş güvencesi kapsamına girmektedir. Geçtiğimiz yıl yürürlüğe giren 6356 sayılı Toplu Sözleşme ve Sendikalar Kanunu'nda ise sendikal tazminat hakkından yararlanma sınırı olarak da 30 ve üzeri işçi istihdam eden işyerinde çalışıyor olma şartı getirilmiştir.

İşkolundaki sigortalıların ancak yarısının 30 ve üzerinde işçi çalıştıran işyerlerinde istihdam edildiği göz önünde bulundurulursa, işkolundakilerin yarısının (895.607) hem iş güvencesinin hem de sendikal güvencenin dışında kaldığı anlaşılır (Tablo-4).

6356 sayılı Kanun çerçevesinde işkollarının sayısında ve işkolu istatistiklerinin yapısında gerçekleşen değişikliklerle sendikal örgütlenmenin önündeki engeller daha da büyümüştür. Daha önce bir sendikanın işkolu düzeyinde toplu sözleşme eh-

liyeti olabilmesi için gerekli olan, işkolundakilerin %10'unu örgütlemiş olma şartı, %1'e indirilmişse de, kanuna uygun olarak yıllar içinde kademeli olarak artırılabacaktır. Türk-İş, Hak-İş ve DİSK'e bağlı sendikalar için işkolu barajı 2018 yılının Temmuz ayından itibaren %3 olarak uygulanacaktır. Bu durumda, mevcut örgütlenme düzeyi devam ederse, 13 nolu inşaat işkolunda yetkili sendika kalmama tehlikesi mevcuttur (10). Böylece zaten çok sınırlı sayıda inşaat işçisinin yararlanabildiği toplu sözleşme hakkından işkolundaki emekçilerin topyekün mahrum kalması söz konusu olabilecektir.

İşçilerin işsizlik karşısında yetersiz de olsa koruma sağlayan işsizlik sigortası mekanizmasının kullanılması da inşaat işçileri için hayli zordur. İşsizlik sigortası ödeneği almanın koşulları olarak öngörülen; son 120 günü kesintisiz olmak üzere son üç yıl içinde en az 600 gün prim ödeme şartını, çoğunluğu (%78.6) mevsimlik sigortalı olan, inşaat işçilerinin yerine getirmesi neredeyse olanaksızdır.

Kayıtdışılık inşaat işkolunun genel bir özelliğidir. Genellikle kurumsallaşmamış küçük ölçekli firmalarda ve ağırlıklı mevsimlik olarak çalışan bir işgücü olarak inşaat işçilerinin kayıtdışı çalıştırılmaları çok daha kolay olmaktadır. Tablo-5'te işkolunda sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olan ve olmayanların sayı ve yüzdeleri sunulmaktadır. Aynı

Tablo-4: Sektörlere göre istihdamın yıllar içindeki değişimi, 2004-2013

		NACE Rev. 2 sınıflamasına göre faaliyet grupları				
		Bina İnşaatı	Bina Dışı Yapıların İnşaatı	Özel İnşaat Faaliyetleri	Toplam	
İşyeri büyüklüğü (işyerinde çalıştırılan sigortalı sayısı)	1	32.266	2.550	15.266	50082	<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> <p>▼</p> <p>30'DAN FAZLA ÇALIŞANI OLAN İŞYERİNDEKİLER: 893.880 %49.9</p> </div> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; text-align: center;"> <p>▼</p> <p>50'DEN FAZLA ÇALIŞANI OLAN İŞYERİNDEKİLER: 709.141 %39.96</p> </div> </div>
	2-3	69.891	6.067	36.808	112766	
	4-6	105.349	10.174	46.170	161693	
	7-9	101.055	10.087	34.377	145519	
	10-19	177.215	27.624	68.716	273555	
	20-29	85.549	24.868	41.575	151992	
	30-49	96.637	39.506	48.596	184739	
	50-99	98.207	50.161	54.148	202516	
	100-249	101.689	64.023	51.850	217562	
	250-499	61.730	38.780	21.898	122408	
	500-749	37.115	14.841	10.572	62528	
	750-999	18.088	4.336	5.284	27708	
1000+	41.642	21.888	12.889	76419		

Kaynak: SGK 2012 Yılığında tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo-5: Yıllara göre inşaat işkolu ve işkolları geneli kayıtdışılık karşılaştırması (2002-2012)

Yıllar	İnşaat işkolu				İşkolları geneli			
	Kayıtlı	Sayı (Bin Kişi)		Yüzde	Sayı (Bin Kişi)			Yüzde
		Kayıtlı değil	Toplam inşaat	Kayıtdışı oranı	Genel kayıtlı	Genel kayıtsız	Toplam çalışan	Kayıtdışı oranı
2012	775	934	1709	54,7	15134	9686	24820	39,0
2011	840	836	1676	49,9	13971	10139	24110	42,1
2010	683	749	1431	52,3	12822	9772	22594	43,3
2009	597	709	1306	54,3	11949	9328	21277	43,8
2008	545	697	1242	56,1	11974	9220	21194	43,5
2007	488	742	1230	60,3	11315	9423	20738	45,4
2006	463	733	1196	61,3	10830	9593	20423	47,0
2005	399	708	1107	64,0	10401	9666	20067	48,2
2004	334	633	967	65,5	9788	9844	19632	50,1
2003	349	616	965	63,8	10204	10943	21147	51,7
2002	369	589	958	61,5	10221	11133	21354	52,1

zamanda tüm çalışanların kayıtlılık durumu da tabloda belirtilmiştir. 2002-2012 arasındaki on yılda kayıtdışı oranlarında genel bir düşme gözlenmektedir. İnşaat işkolunda da bu eğilime paralel olarak kayıtdışı oranı %61.5'ten %54.7'ye inmiştir. Ama tabloda görüleceği gibi hem dönemin başında hem de sonunda işkolundaki kayıtdışılık oranı genel oranın üzerindedir. Dönem sonunda işkolları genelinde %13.1'lik bir düşme kaydedilen kayıtdışı çalışmada inşaat işkolunda sağlanan azalma %6.8'de kalmıştır. 2002'de tüm kayıtdışılıkların %5.3'ünün inşaat işkolundakiler oluştururken, 2012'de toplam kayıtdışı çalışanların %9.6'sı bu işkolunda görünmektedir. Özetle kayıtdışılıkla mücadele sonucu sağlanan azalmalar inşaat işkoluna görece daha az yansımıştır.

Son yıllarda Türkiye'de güvencesizleşmenin simgesi haline gelmiş olan taşeron sistemi inşaat işkolunda tarihsel olarak yaygın biçimde görülmektedir. ÇSGB'nin Kasım 2012 tarihli raporuna göre taşeron işçiliğinin en yaygın olduğu sektörler 417 bin 442 kişi ile (kamu) temizlik ve 318 bin 87 kişi ile (özel) inşaat (11). Söz konusu raporda da belirtildiği üzere alt-işveren (taşeron) sistemi işçilerin hem tazminat, işçi sağlığı, ücret vb. gibi bireysel çalışma haklarını hem de örgütlenme haklarını ciddi biçimde sınırlandıran bir sistemdir. İnşaat işçilerinin deneyimi ise bu durumu en açık biçimde göstermektedir.

İş "güvensizliği", aşırı çalışma ve zaman baskısı

İnşaat işçilerinin çalışma yaşamı dışındaki belirleyici sorunlarından birisi de barınma şartlarıdır. Genellikle inşaat alanının içinde/yakınında yaşamak durumundadırlar. Kaldıkları baraka, çadır vb. mekânların hem sağlıksız hem de güvensiz koşulları son yıllarda meydana gelen yangınlar ve kazalarla en acı biçimde görünür hale gelmiştir.

Küçük ve orta ölçekli şantiyeler ağırlıklı olmak üzere pek çok şantiye alanında işçiler inşa ettikleri binaların katlarında, son derece tehlikeli ve sağlıksız koşullarda yatmak zorunda kalmaktadırlar. Yap-sat diye tabir edilen inşaatlarda katlar yukarı çıktıkça bir alt katta yatan işçiler bazen de inşa ettikleri binaların zemin katında rutubette uyumak durumundadırlar. Neredeyse hiç denetlenmeyen bu şantiyelerde, sağlıksız yemekhaneler, yetersiz ve sağlıksız duş ve lavabolar da barınma sorununun önemli bir parçasını oluşturmaktadır (12).³

Çalışma saatleri uzun ve belirsizdir. Toptan ve perakende ticaret lokanta ve oteller işkolundan sonra -45 saat olan yasal çalışma haftasının da üzerinde- en uzun çalışılan işkolu inşaat (Tablo-6). Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar günde 8, haftada 40 saatlik çalışmanın sağlık için uygun olduğunu, 9. saatten sonra iş kazası riskinin arttığını göstermektedir (13). Bu durumda Tablo 6'da görüldüğü gibi inşaat işkolundakilerin yarıdan fazlası, ça-

Tablo-6: İşkollarına göre haftalık 50 saatten fazla çalışanların sayısı (bin) ve iş kolu içindeki oranı (2009)

İşkolları	Haftalık Çalışma Süresi (saat)			50 saatten fazla çalışan oranı (%)
	50-59	60-71	72+	
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık				
Sayı	602	594	167	%25.9
Yüzde	%11.5	%11.3	%3.2	
Madencilik ve taşocakçılığı				
Sayı	10	18	10	%36.9
Yüzde	%9.7	%17.5	%9.7	
İmalat sanayi				
Sayı	878	865	300	%51.7
Yüzde	%22.2	%21.9	%7.6	
Elektrik, gaz ve su				
Sayı	6	5	2	%16.7
Yüzde	%7.7	%6.4	%2.6	
İnşaat ve bayındırlık işleri				
Sayı	235	348	87	%53.6
Yüzde	%18.8	%27.9	%7.0	
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller				
Sayı	701	1570	896	%52.7
Yüzde	%15.4	%34.1	%19.7	
Ulaştırma haberleşme ve depolama				
Sayı	163	261	146	%52.7
Yüzde	%15.1	%24.1	%13.5	
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumları, yardımcı iş hizmetleri				
Sayı	226	194	65	%36.2
Yüzde	%16.9	%14.5	%4.9	
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler				
Sayı	297	377	213	%24.1
Yüzde	%8.1	%10.2	%5.8	
Toplam				
Sayı	3118	4232	1885	%43.4
Yüzde	%14.7	%19.9	%8.9	

Kaynak: TÜİK HİA'ndan tarafımızdan hesaplanmıştır

İş saatlerinin uzunluğu itibariyle yüksek risk altındadırlar. Son dönemde yapılan inşaatlarda olağanüstü bir hız yakalanmaya çalışılmaktadır. İnşaatlarda teslimin biran önce gerçekleşmesi için zaman baskısı had safhada kullanılmaktadır. Hızlı, yoğun ve stresli çalışma koşullarında ise hem işçi sağlığı ve güvenliğiyle ilgili önlemler de gereksiz görülmeye başlanmakta hem de dikkatsizlik, dalgınlık, yorgunluk gibi etkenlerin artışı iş kazalarını çağırılmaktadır.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi tarafından düzenli olarak yayınlanan İş Cinayetleri Raporlarının da gösterdiği gibi inşaat işkolu en çok ölümlü iş kazası yaşanan işkollarının başında gelmektedir (14). Yalnızca Temmuz 2013'te 41 inşaat işçisi yaşadıkları iş kazalarında yaşamını yitirmiştir.

Göçmenlik ve etniklik

İnşaat işkolunun belirgin özelliklerinden başında işyerlerinin dağınıklığı, geçiciliği, uzaklığı gelir. İnşaat işçisinin sabit olarak devam ettiği bir işyeri olmaz. Dolayısıyla inşaat işçiliği genelde sürekli bir göçmenlik karakteri taşır. Öte yandan inşaat işçiliğinde tarihsel olarak göçmen işçiler yoğunlaşmıştır. Ülke içinden genellikle daha yoksul bölgelerden ve ülke dışından görece yoksul coğrafyalardan, ağırlıklı vasıfsız, çoğunlukla topraktan kopan emekçiler için inşaat işkolu önemli bir istihdam alanı sağlar. Bu evrensel durum ülkemiz için de geçerlidir. Günümüzde de inşaat işçilerinin önemli bir bölümü, başta Kürt illeri ve Karadeniz bölgesi üzere ekonomik koşulları zayıf, işsizliğin yüksek olduğu coğrafyalardan, Batıda inşaat faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgelere göç eden ve ailelerinden uzakta ya-

şayanlardan oluşmaktadır. Öte yandan son yıllarda yurtdışından gelen kaçak göçmen işçilerin de işkolunda artış gösterdiği rapor edilmektedir. Kaçak göçmen işçi istihdamının en yoğun olduğu sektörlerden biridir. Kaçak göçmen işçiler inşaat sektöründe çoğunlukla bir kaç ay süreli işler için işe alınmaktadır (15). Türkiye'ye birçok farklı ülkeden göçmen gelmesine karşın inşaat işlerinde çoğunlukla Türkmenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Afganistan'dan gelen göçmen işçiler çalıştırılmaktadır. Turist vizesiyle ya da insan kaçakçılarının yüklü miktarlarda para vererek kaçak yollarla ülkeye giriş yapan bu işçiler genellikle, hamallık gibi, en vasıfsız işlerde çalıştırılmakta ve ücretlerini günlük yevmiye olarak almaktadırlar. Kaçak göçmen işçileri koruyan bir mevzuat bulunmadığından daha uzun iş saatleri, daha kötü çalışma koşulları ve kolaylıkla işten çıkartılma riskine maruzdurlar.

Ülke içinden göçmen inşaat işçileri arasında ise Kürt kökenli olanlar gözle görülür bir çoğunluk oluşturmaktadır. Bu konuda elimizde sayısal veriler olmamakla beraber medyada yer alan haberler, çeşitli sosyal bilim araştırmalarından yansıyan dolaylı bilgiler ve gündelik gözlemlerimiz Kürt kökenli işçilerin inşaat sektöründeki vasıfsız işgücü ihtiyacının büyük bölümünü karşıladıklarını göstermektedir. Hem yaşanan savaşın etkileriyle hem de buldukları yerlerdeki yüksek işsizlik nedeniyle Kürtler Batıdaki metropol kentlere göç ettiklerinde, kentsel işgücü piyasasının en altında yer alan konumlarda istihdam edilmektedirler. İnşaat işleri de bu istihdam içinde ciddi bir yer kaplar. Yakın zamanda yapılan bir saha araştırmasında, Türkiye imalat sanayinin en yoğun olduğu bölgelerden Kocaeli-Dilovası'nda yaşayanların çoğunluğunu oluşturan Kürt emekçilerin büyük bölümünün kent çevresindeki fabrikalarda değil, İstanbul, İzmit, Gebze gibi yakın bölgelerdeki inşaat vb. işlerde çalıştıkları belirlenmiştir (16). Diğer yandan Kürt kökenli emekçilerin azımsanmayacak bir bölümü de ikâmet ettikleri yerlerden uzakta, mevsimlik tarımsal işler ve inşaat işlerinde çalışan devamlı göçmen işçiler durumundadırlar. Birçok kente yayılan TOKİ inşaatları, sayıları giderek artan HES inşaatları, kentlerdeki kapsamlı altyapı yatırımları vb. Kürt işçileri Anadolu'nun her köşesinde görünür bir figür haline getirmiştir.

Kürt sorununda yaşanan gelişmelere paralel ola-

rak artan milliyetçi öfkenin ve ırkçı, ayrımcı tutumların en kolay yansıtılabildiği kesim inşaat işçileridir. Yaşadıkları topraklardan uzaklarda, buldukları kentin, mahallenin kıyısında topluca yaşayan ve çalışan bu emekçi topluluklarının çevrenin sosyal kültürel yapısıyla farklılaşan özellikleri (en başta anadilleri, siyasi görüşleri, dinledikleri müzikler, konuşma biçimleri, yaşam tarzları vb.) onları, siyasi atmosferin etkisiyle gerilmiş ve çoğu kez kıskırtılmış olan yerel toplulukların hedefi, intikam nesnesi haline getirmektedir. Bazen de yerel düzeyde yaşanan işsizlik gibi sorunların müsebbibi olarak görülmektedirler. İnşaat sektörünün yükseldiği 2000'li yıllar aynı zamanda, Kürt inşaat işçilerinin öncelikli hedef oluşturdukları, sayısız linç vakasının da olağanüstü artış kaydettiği yıllar olmuştur. Türkiye'nin hemen her bölgesinde Kürt inşaat işçilerine karşı linç girişimlerinde bulunulmuştur. Konu kamuoyunda endişeyle izlenirken, meclis gündemine de taşınmıştır. 15.03.2013 tarihinde BDP İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel tarafından İşçileri Bakanı Muammer Güler'in yanıtlaması isteğiyle TBMM'ye verilen yazılı soru önergesinde, Kürt inşaat işçilerine karşı, İstanbul/Ümraniye ve Maslak, Kütahya/Emet, Eskişehir/Tepebaşı gibi yerlerde birkaç ay içerisinde ardarda meydana gelen linç vakâlarına ilişkin bilgi talep edilmiştir. Linç vakâlarının yanısıra ciddi ayrımcılık örnekleri de yaşanmaktadır. Kimi yerlerde etnik kimliklerinden dolayı Kürt işçilerin inşaatlarda çalıştırılmak istenmediği, yerlerine, kaçak göçmen işçiler gibi, daha dezavantajlı kesimlerin tercih edildiği görülmektedir (15). Çalışma yaşamı zaten son derece riskli ve zor koşullarda süren bu işçiler tarafından günlük yaşamda devamlı hissedilen etnik ayrımcılık ve saldırıya uğrama korkusunun, fazladan bir gerilim unsuru olarak, işkolundaki emek rejiminin yapısını anlamak için göz önünde bulundurulması gerekir.

Sonuç

2002 yılından itibaren AKP iktidarıyla birlikte inşaat sektörü sermaye birikim süreci açısından öncelik kazanmıştır. Bu durum işkolundaki istihdamın ve emek rejiminin yapısına da yansımıştır. Sayıları ve çalışanlar arasındaki oranları artan inşaat işçileri giderek daha baskıcı bir emek rejimi altında yaşamalarını sürdürmek durumunda kalırken, iş kazaları nedeniyle ölenler arasında da en ön sıraya

yerleşmişlerdir. Diğer işkollarında da yaşanan sorunların ve hakim olan baskıcı emek rejiminin ötesinde, kendine özgü özellikleri bağlamında daha da ağır koşullara sahip olan inşaat işkolunda emeğin durumunu anlatmak, 2000'li yıllar Türkiye'sinin neo-liberal temeldeki gelişme öyküsünün görünmeyen yüzünü göstermektir. Ama bu rejimin sorunsuz ve dirençsiz biçimde işlediğini düşünmek doğru olmaz. İnşaat işçilerinin öznesi olduğu 'karşı yükü'nün bir başka yazıda anlatılmaya değer olduğu kanısındayız.

Dipnotlar

1. Dokuzuncu Kalkınma Planı İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda "uluslararası alanda daha ucuza kaliteli eleman temin edebilme" sektörün fırsatları arasında sayılmaktadır.
2. Bina İnşaatı grubu konut ve konut dışı her türlü bina inşaatı projesini kapsar. Bina Dışı İnşaat grubunda kara ve demiryolu, baraj, boru hattı döşeme vb. gibi inşaat faaliyetleri yer alır. Özel İnşaat Faaliyetleri ise binanın sıva, boya, çatı, cam, tesisat döşeme vb. gibi bitirme işlerini kapsar. (NACE Rev.2-Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması. Ayrıntılar için bkz. www.tuik.gov.tr)
3. Aynı zamanda CHP İstanbul Milletvekili M. Sezgin Tanrikulu ve 24 Milletvekilinin, "inşaat sektöründe çalışan işçilerin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi" amacıyla verdikleri Meclis araştırması açılmasına ilişkin önergede de sözkonusu rapor dayanak olarak kullanılmıştır (Önerge tarihi: 21.03.2013, Sayı: 796).
3. Türk Müteahhitler Birliği 2011 Faaliyet Raporu, s.17
4. Türk Müteahhitler Birliği Bülteni, Temmuz 2013, s.14
5. Sönmez M "İnşaatçı AKP'nin 'Dönüşüm' Hinlikleri", Cumhuriyet, 28.05.2012
6. "TOKİ Konut Üretim Raporu" Erişim: www.toki.gov.tr (12.09.2013)
7. DPT "İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri" "9. Kalkınma Planı (2007-2013) Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, 2006. S:67.
8. ILO "The construction industry in the twenty-first century: Its image, employment prospects and skill requirements", Geneva, 2001
9. Building and Woodworkers International, "Defending Workers Rights in Construction" (<http://www.bwint.org>) 15.08.2013
10. DİSK-AR "Sendikalar ve Yetki Sorunu Raporu-4" (08/02/2012)
11. ÇSGB'ın "alt işverenlik, geçici iş ilişkisi ve uzaktan çalışma" konulu raporu, Cumhuriyet, 1.10.2012
12. "Şantiyelerde İşçi Sağlığı ve Güvenliğine Aykırı Olan Barınma Yerleriyle İlgili Kanıtlar ve Talepler", İnşaat İşçilerinin Derneği Raporu, Mart 2013.
13. Güranlı GE "Kuralsız ve Baskıcı Emek Rejimine Bakarken: İnşaat Sektöründe İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği" Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2013;11 (41):48-80.
14. İSİG Meclisi "İş Cinayetleri Raporları" Erişim: 15.08.2013 <http://www.guvenlicalisma.org>
15. Toksöz G "Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı" Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi, Ankara, 2008, s.8
16. Kanbak, A "Sanayinin Kente Etkisine Radikal Bir Örnek Olarak Dilovası" İçinde: İ. Şiriner, F. Morady (Ed). Political Economy, Crisis and Development (Politik İktisat, Kriz ve Kalkınma) IJOPEC Publication. London. 2011 s:383-396.●

Kaynaklar

1. Gülöksüz E "İnşaat Sanayiinde Uluslararasılaşma ve Sermayeler Arası İlişkiler" Praksis 2009;19 (1): 157-189.
2. Balaban O "İnşaat sektörü neyin lokomotifini?" Birikim 2011;270:19-26.